

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БЕРДЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗАТВЕРДЖЕНО

Рішення вченої ради Бердянського
державного педагогічного
університету
від 02.09.2021 р., протокол № 01

Актуальні питання граматики російської мови
(назва освітнього компоненту)

ПРОГРАМА

обов'язкової навчальної дисципліни

підготовки	магістра
	(назва ступеня вищої освіти)
спеціальності	035 Філологія
	(шифр і назва спеціальності)
спеціалізації	035.034 слов'янські мови та літератури (переклад включно),
	(шифр і назва предметної спеціальності)
	перша – російська
освітньо-професійної програми	«Філологія»
	(назва освітньо-професійної програми)

Бердянськ, 2021

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

Лариса АЛЕКСЄЄВА, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та славістики

Обговорено та рекомендовано методичною радою Бердянського державного педагогічного університету 17.06.2021 р., протокол № 10.

ВСТУП

Програма обов'язкової навчальної дисципліни «Актуальні проблеми граматики російської мови» складена відповідно до освітньо-професійної програми «Філологія» підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти, галузі знань 03 Гуманітарні науки, спеціальності 035 Філологія, спеціалізації 035.034 слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – російська.

Предмет навчальної дисципліни «Актуальні проблеми граматики російської мови»: граматична структура сучасної російської літературної мови, вивчення системи морфологічних категорій кожної частини мови та особливості їх реалізації в російській мові.

Міждисциплінарні зв'язки: «Сучасна російська мова (Розділ: Практикум з російської мови)», «Сучасна російська мова (Розділ: Культура російської мови)», «Сучасна російська мова (Розділ: Фонетика. Фонологія. Орфоєпія. Графіка. Орфографія)», «Російська діалектологія», «Сучасна російська мова (Розділ: Морфеміка. Словотвір)», «Сучасна російська мова (Розділ: Лексикологія. Лексикографія. Фразеологія)», «Історія російської літературної мови», «Історична граMATика російської мови», «Сучасна російська мова (Розділ: Морфологія)», «Сучасна російська мова (Розділ: Синтаксис простого речення)», «Стилістика російської мови», «Сучасна російська мова (Розділ: Синтаксис простого речення)».

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета викладання навчальної дисципліни «Актуальні проблеми граматики сучасної російської мови» – розуміти граматичний лад мови як категорійну систему, сформовану з окремих значень, виражених відповідною системою граматичних форм; розмежовувати частини мови за традиційною граMATикою та за нетрадиційними школами (І. Вихованця, К. Городенської, І. Кучеренка); знати сучасні тенденції в трактуванні граматичних явищ, зумовлені, зокрема, функціонально-семантичним напрямом; установлювати категорійні ознаки для кожної частини мови в порівнянні з іншими мовами, які вивчає студент; володіти сучасною термінологією.

Майбутні словесники повинні бути добре обізнаними з тими теоретичними ідеями й положеннями, які перебувають у центрі зацікавлень сучасних лінгвістів й отримують неоднозначні розв'язання.

Основні завдання дисципліни «Актуальні проблеми граматики сучасної російської мови»:

- 1) дати студентам-філологам повні наукові знання сучасної морфологічної та синтаксичної систем російської літературної мови;
- 2) підготувати студентів до викладання російської мови у вишах;
- 3) підготувати студентів до усвідомленого сприйняття та оцінювання суспільно-мовленнєвої практики;
- 4) відобразити академічний підхід у кваліфікації морфологічних категорій у сучасній російській мові з елементами порівняльного та зіставного аналізу, спрямованого на усвідомлення власне російських граматичних ознак та загальнослов'янських;
- 5) виробити навички науково-дослідницької роботи з російської мови;
- 6) актуалізація і конкретизація знань, набутих знань шляхом прагматичного опанування прикладного змісту законів і закономірностей російської мови;
- 7) сформувані у студентів поняття про систему морфологічних категорій кожної частини мови та особливості їх реалізації у російській мові.

Для самостійної роботи подано проблемно-пошукові запитання та завдання, які передбачають роботу з науковими джерелами, їх критичний аналіз і вибір свого власного бачення тієї чи іншої наукової проблеми. Така робота допомагатиме виробленню навичок володіння лінгвістичного аналізу текстів, усного і писемного наукового мовлення.

Основні результати навчання і компетентності

згідно з вимогами освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми:

Програмні компетентності	Результати навчання
<p>ПК. Здатність розв'язувати складні задачі і проблеми в галузі лінгвістики і літературознавства в процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог.</p> <p>ЗК 1. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.</p> <p>ЗК 3. Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел.</p> <p>ЗК 7. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.</p> <p>ЗК 8. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.</p> <p>ЗК 9. Здатність до адаптації в новій ситуації.</p> <p>ЗК 11. Здатність проведення досліджень на належному рівні.</p> <p>СК 1. Здатність вільно орієнтуватися в різних лінгвістичних напрямках і школах.</p> <p>СК 3. Здатність критично осмислювати історичні надбання та новітні досягнення філологічної науки.</p> <p>СК 4. Здатність здійснювати науковий аналіз і структурування мовного/мовленнєвого й літературного матеріалу з урахуванням класичних і новітніх методологічних принципів.</p> <p>СК 6. Здатність застосовувати поглиблені знання з обраної філологічної спеціалізації для вирішення професійних завдань.</p> <p>СК 7. Здатність вільно користуватися спеціальною термінологією в обраній галузі філологічних досліджень.</p>	<p>ПРН 1. Оцінювати власну навчальну та науково-професійну діяльність, будувати і втілювати ефективну стратегію саморозвитку та професійного вдосконалення.</p> <p>ПРН 2. Упевнено володіти державною та іноземною мовами для реалізації письмової та усної комунікації, зокрема в ситуаціях професійного й наукового спілкування; презентувати результати досліджень державною та іноземною мовами.</p> <p>ПРН 3. Застосовувати сучасні методики і технології, зокрема інформаційні, для успішного й ефективного здійснення професійної діяльності та забезпечення якості дослідження в конкретній філологічній галузі.</p> <p>ПРН 7. Аналізувати, порівнювати і класифікувати різні напрями і школи в лінгвістиці.</p> <p>ПРН 9. Характеризувати теоретичні засади (концепції, категорії, принципи, основні поняття тощо) та прикладні аспекти обраної філологічної спеціалізації.</p> <p>ПРН 10. Збирати й систематизувати мовні, літературні, фольклорні факти, інтерпретувати й перекладати тексти різних стилів і жанрів (залежно від обраної спеціалізації).</p> <p>ПРН 11. Здійснювати науковий аналіз мовного, мовленнєвого й літературного матеріалу, інтерпретувати та структурувати його з урахуванням доцільних методологічних принципів, формулювати узагальнення на основі самостійно опрацьованих даних.</p> <p>ПРН 12. Дотримуватися правил академічної доброчесності.</p> <p>ПРН 13. Доступно й аргументовано пояснювати сутність конкретних філологічних питань, власну точку зору на них та її обґрунтування як фахівцям, так і широкому загалу, зокрема особам, які навчаються.</p> <p>ПРН 14. Створювати, аналізувати та редагувати тексти різних стилів та жанрів.</p> <p>ПРН 15. Обирати оптимальні дослідницькі підходи й методи для аналізу конкретного лінгвістичного чи літературного матеріалу.</p> <p>ПРН 16. Використовувати спеціалізовані</p>

	<p>концептуальні знання з обраної філологічної галузі для розв'язання складних задач і проблем, що потребує оновлення та інтеграції знань, часто в умовах неповної/недостатньої інформації чи суперечливих вимог.</p>
--	---

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 6 кредитів ЄКТС / 180 годин.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Модуль 1

Тема 1. Этапы становления русской морфологии как науки. Современные направления изучения грамматики. Синкретические явления в системе частей речи.

Основные направления изучения морфологического строя в современной русистике. Морфологический анализ и морфологический синтез.

Описательная («системно-структурная») и функциональная морфология; морфология в рамках коммуникативной грамматики. Позиционный анализ морфологических категорий.

Значение идей Л.В. Щербы и В.В. Виноградова для становления современной теории частей речи. Критерии разграничения частей речи. Сближение и пересечение частеречных классов, гибридность и синкретизм частей речи. Части речи с позиций теории номинации и когнитивной науки.

От старых русских грамматик (М.В. Ломоносова, А.А. Барсова) до современной грамматики. Роль идей Ф.Ф. Фортунатова, Л.В. Щербы, В.В. Виноградова, В.Н. Сидорова в становлении русской морфологической школы. Развитие теории морфологии в трудах М.В. Панова, Е.С. Кубряковой, И.А. Мельчука, В.А. Плунгяна, Г.А. Золотовой, Е.В. Клобукова.

Тема 2. Активные процессы в системе русских именных частей речи и их морфологических категорий.

Омонимичные элементы в падежной системе русского языка.

Роль несклоняемых существительных в современном именном склонении.

Взаимовлияние склонений. Взаимовлияние падежей.

Редукция словоизменительной парадигмы имени числительного.

Явление контаминации в употреблении степеней сравнения прилагательных и наречий.

Модуль 2

Тема 3. Специфика категориальной глагольной семантики и морфологических категорий глагола.

Процессуальность как частеречный категориальный признак глагола, его опора на грамматическую оформленность.

Вопрос о границах глагольного слова в связи с определением статуса инфинитива, причастий и деепричастий.

Тема 4. Морфологические категории глагола и функционально-семантические поля.

Понятие функциональной грамматики. Идеи А.В. Бондарко в ее становлении.

Теория функционально-семантического поля.

Грамматические категории глагола как центры функционально-семантических полей: вид и аспектуальность, залог и залоговость, наклонение и модальность, время и темпоральность, лицо и персональность.

Модуль 3

Тема 5. Активные процессы в русской глагольной системе.

Функционирование видовременных форм (употребление форм совершенного вида в контекстах кратного и длительного действия).

Усиление формального видообразования. Причастия будущего времени. Ненормативное употребление деепричастий.

Тема 6. Незнаменательные слова в системе грамматических классов слов современного русского языка.

Модальные слова, их особенности.

Служебные части речи: предлоги, союзы, частицы. Основные грамматические признаки.

Границы междометия как части речи.

Модуль 4

Тема 7. Основные направления изучения явлений переходности.

Понятийно-терминологическая система теории переходности.

Деривация как аффиксальный способ словообразования.

Морфолого-синтаксический способ словообразования.

Исследования переходных явлений зоны синкретизма.

Функционально-семантические поля и синхронная переходность.

Тема 8. Методика исследования явлений переходности.

Структурно-семантический метод.

Оппозиционный метод.

Шкала переходности.

Синтаксический анализ объекта исследования. Синтаксические функции объекта исследования.

Тип предложения. Порядок слов. Сочетаемость исследуемых единиц.

Компонентный анализ семантики омокомплекса.

Синонимические и антонимические связи.

Модуль 5

Тема 9. Причины, условия и следствия явлений переходности в грамматическом строе русского языка.

Причины явлений переходности. Условия и предпосылки явлений переходности.

Следствия явлений переходности. Следствия переходности в морфологии.

Понятие функциональных омонимов. Звуковая оболочка функциональных омонимов. Функциональные омонимы.

Изменения в составе морфологических категорий и в морфемном составе слов.

Тема 10. Синкретизм в языке и речи.

Понятие о синкретизме. Синкретичные образования как конденсаторы семантики.

Семантическая конденсация в морфологии.

Семантическая конденсация в синтаксисе.

Специфика сочетаемости синкретичных образований.

Полифункциональность синкретичных образований.

Экспрессивность синкретичных образований.

Расчленённый и нерасчленённый синкретизм.

Способы выражения синкретичной семантики в простом предложении.

Способы выражения синкретичной семантики в сложном предложении.

Модуль 6

Тема 11. Классификация синтаксических единиц с учетом явлений переходности. Явления переходности в системе простого предложения.

Система структурно-семантических типов простого предложения с учётом явлений переходности.

Взаимодействие двусоставных, односоставных и нечленимых предложений.

Оппозиция «двусоставные – односоставные предложения».

Оппозиция «двусоставные – нечленимые предложения».

Оппозиция «односоставные – нечленимые предложения».

Синкретичные члены предложения.
Факторы, обуславливающие синкретизм членов предложения.
Несоответствие формы и содержания.
Характер категориального, лексико-грамматического и лексического значения сочетающихся словоформ.
Синтаксические связи и отношения.
Эллипсис подчиняющей словоформы.
Факторы актуализации семантических компонентов в синкретичных членах предложения.
Оппозиция «нераспространённые – распространённые предложения».
Оппозиция «полные – неполные предложения».
Система функциональных типов простого предложения с учётом явлений переходности.

Тема 12. Явления переходности в системе сложного предложения.

Оппозиция «сложносочинённые – сложноподчинённые предложения».
Оппозиция «сложносочинённые – сложные бессоюзные предложения».
Оппозиция «сложноподчинённые – сложные бессоюзные предложения».
Оппозиция «сложные союзные – сложные бессоюзные предложения».
Явления переходности между простыми и сложными предложениями.
Сравнительные конструкции в системе типов предложения.
Место предложений с однородными членами в системе синтаксических единиц.
Понятие о парцелляции и присоединении. Синкретизм парцеллированных и присоединительных субстантивных фрагментов текста.
Синкретичные фрагменты текста, построенные по схеме предложений с однородными членами.
Актуализированные фрагменты в постпозиции. Актуализированные фрагменты в препозиции.
Пунктуация в новых синтаксических образованиях.

3. Рекомендована література

Базова

1. Акимова Г. Н. Новое в синтаксисе современного русского языка. Москва: Издательский центр «Академия», 2020. 448 с.
2. Дмитриевская И. В. Текст как система: понимание, сложность, информативность. Москва: Академический проект, 2019. 361 с.
3. Горбачевич К. С. Изменение норм русского литературного языка. Москва: Дрофа. 2020. 256 с.
4. Истрина Е. С. Нормы русского литературного языка и культура речи. Москва: Издательский центр «Академия», 2019. 239 с.
5. Рогожникова Р. П. Варианты слов в русском языке. Москва: Флинта, 2018. 372 с.
6. Шведова Н. Ю. Активные процессы в современном русском языке (словосочетание). Москва: Академический проект, 2018. 250 с.

Допоміжна

1. Ашурова Д. У. Производное слово в свете коммуникационной теории языка. Москва: Флинта, 2019. 267 с.
2. Даниленко В. П. Ономазиологическое направление в грамматике. Москва: Издательский центр «Академия», 2018. 294 с.
3. Караулов Ю. Н. Ассоциативная грамматика русского языка. Москва: Дрофа, 2018. 395 с.
4. Киприянов В. Ф. Проблемы теории частей речи и слова-коммуникативы в современном русском языке. Москва: Академический проект, 2019. 174 с.
5. Унуханов И. С. Единицы словообразовательной системы русского языка и их лексическая реализация. Москва: Издательский центр «Академия», 2018. 205 с.

Електронно-бібліотечні системи (ЕБС), бази даних, інформаційно-довідкові та пошукові системи

1. Бібліотека БДПУ (www.bdpu.org/library)
2. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (<http://www.nbu.gov.ua>)
3. Лінгвістичний портал з української мови (<http://www.mova.info>)
4. http://uk.wikipedia.org/wiki/Головна_сторінка
5. <http://www.twirpx.com/files/languages/linguistics/text/>
6. <http://ulif.org.ua>
7. <http://litopys.org.ua/ukrmova/um.htm>
8. <http://www.mova.info/>
9. <http://dic.academic.ru/>
10. http://grinch-home.at.ua/knigi/lingvistich_analiz...164.pdf
<http://1576.ua/books/6183>

4. Методи навчання:

- 1) За джерелами передачі й характером сприйняття інформації: Словесні, наочні, практичні.
  - 1.1. Словесні: пояснення, розповідь, лекція, бесіда (вступна, бесіда-повідомлення, бесіда-повторення, репродуктивна, евристична, катехізисна).
  - 1.2. Наочні: ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження.
  - 1.3. Практичні: вправи, лабораторні роботи, практичні роботи, графічні роботи, дослідні роботи.
- 2) За основними дидактичними завданнями, які необхідно вирішувати на конкретному етапі навчання: методи оволодіння знаннями, формування умінь і навичок, застосування отриманих знань, умінь і навичок.
- 3) За характером пізнавальної діяльності: пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемного викладу, частково-пошукові, дослідницькі.
- 4) Методи стимулювання навчальної діяльності:
  - 4.1. метод навчальної дискусії – суперечка, обговорення будь-якого питання навчального матеріалу;
  - 4.2. метод пізнавальних ігор – моделювання життєвих ситуацій, що викликають інтерес до навчальних предметів;
  - 4.3. метод створення ситуації інтересу в процесі викладання навчального матеріалу – використання пригод, гумористичних уривків;
  - 4.4. метод створення ситуації новизни навчального матеріалу;
  - 4.5. метод опори на життєвий досвід здобувачів.
- 5) Методи контролю і самоконтролю у навчанні:
  - 5.1. метод усного контролю: основне запитання, додаткові, допоміжні; запитання у вигляді проблеми; індивідуальне, фронтальне опитування і комбіноване;
  - 5.2. метод письмового контролю;
  - 5.3. метод тестового контролю;
  - 5.4. метод графічного контролю;
  - 5.5. метод програмованого контролю.
- 6) Бінарні методи:

Методи викладання: інформаційно-повідомляючий; пояснювальний; інструктивно-практичний; пояснювально-спонукаючий; пояснювальний.

Методи навчання: виконавчий; репродуктивний (відтворюючий); продуктивно-практичний; частково-пошуковий; пошуковий.

  - 7) Сторітеллінг.
  - 8) Бриколаж.

- 9) Скрайбінг.
- 10) Гейміфікація.
- 11) Дебрифінг.
- 12) Фактчекінг.
- 13) Трайнінг.
- 14) Сінквей.

5. Форма підсумкового контролю успішності навчання: екзамен

6. Система оцінювання.

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за національною шкалою		Оцінка за шкалою ЄКТС
	Для підсумкового семестрового контролю, що включає екзамен, курсову роботу, практику	Для підсумкового семестрового контролю, що включає залік	Для всіх видів підсумкового контролю
90-100	відмінно	зараховано	A (відмінно)
78-89	добре		B (добре)
65-77			C (добре)
58-64	задовільно		D (задовільно)
50-57			E (задовільно)
35-49	незадовільно	не зараховано	FX (незадовільно) з можливістю повторного складання
1-34	незадовільно		F (незадовільно) з обов'язковим повторним вивченням дисципліни